

Белорусский и русский языки

УДК 808.26

Праца над сінтаксісам навуковага тэксту
на занятках па беларускай мове ў тэхнічных ВНУ

Савіцкая І. У.

Беларускі нацыянальны тэхнічны універсітэт

Функцыю перадачы лагічна аргументаванай навуковай інфармацыі найбольш поўна рэалізуе ўласна навуковае маўленне, таму ў тэкстах даследчага характару пашыраны адметныя моўныя сродкі, якія забяспечваюць выкананне гэтай функцыі. Спецыфічныя асаблівасці навуковага стылю – лагічная паслядоўнасць і дакладнасць выкладу думкі – адлюстроўваюцца і ў сінтаксісе.

З розных тыпаў сказаў па мэце выказвання ў навуковых тэкстах найчасцей ужываюцца апавядальныя сказы, што тлумачыцца асноўнай іх задачай – паведамленне, інфармаванне чытача: *Калектар ускладняе ўмовы работы машыны, і таму ў пачатку стагоддзя была зроблена спроба стварыць бескалектарную, ці так званую уніпалярную, машыну пастаяннага току* (М.Касценка, Л.Піятроўскі).

Пытальныя сказы ў навуковых тэкстах рэдкія. Яны выкарыстоўваюцца пераважна ў канструкцыях «пытанне-адказ»: *Ці змаглі б тады малекулы розных рэчываў перамешвацца? Зразумела, не. Ці нельга прыдумаць яшчэ доследы, якія б пацвердзілі існаванне прамежкаў паміж малекуламі? Такіх доследаў можна прывесці шмат* (Л.Ісачанкава). Як бачым, такая форма падачы надае матэрыялу папулярны характар, як бы «ажыўляе» яго і разам з тым прымушае чытача задумацца над прачытаным.

Даволі частыя ў навуковым маўленні пабуджальныя сказы, якія служаць тут не загадам ці просьбай, а запрашэннем да сумесных дзеянняў (разважанняў). Напрыклад: *Разгледзім вядомыя дваіныя лікі $a+ve$ ($e^2=1$), прычым лікі a і v не толькі рэчаісныя, але і любыя комплексныя* (М.Стэльмашук, У.Шылінец).

Па структуры сказы ў навуковых тэкстах, як правіла, двухсастаўныя, развітыя, паколькі аднасастаўныя канструкцыі валодаюць вялікай экспрэсіўнасцю і найбольш часта сустракаюцца ў

тэкстах мастацкага і публіцыстычнага стыляў. Пераважаюць поўныя сказы, бо яны больш самастойныя па сэнсу і менш залежаць ад кантэксту, чым няпоўныя канструкцыі.

Інфармацыйная насычанасць навуковага тэксту абумоўлівае шырокае выкарыстанне ўскладненых і складаных сінтаксічных канструкцый. Так, дакладнасць, грунтоўнасць апісання прадметаў, з'яў, іх падрабязная класіфікацыя патрабуе выкарыстання ў навуковым стылі канструкцый з аднароднымі і адасобленымі членамі сказа.

У навуковых тэкстах аднародныя члены выражаюць толькі паняцці, служаць для класіфікацыі ці сістэматызацыі з'яў, прадметаў, прымет і г.д.: *Метадам макрааналізу вызначаюць від злomu, парушэнні суцэльнасці металу, дэндрытную будову, зону транскрысталізацыі ў літым метале, хімічную неаднароднасць літога металу і грубыя ўключэнні, валакністую структуру дэфармаванага металу, размяшчэнне валокнаў у кампазіцыйным матэрыяле, структурную і хімічную неаднароднасць металу* (Ю.Гелер, А.Рахштад). Як бачым, аднародныя члены аб'яднаны інтанацыяй пералічэння і могуць звязвацца баззлучнікавай сувяззю і/ці пры дапамозе злучальных злучнікаў.

Сустракаюцца ў навуковых тэкстах і адасобленыя члены сказа, прычым часцей ужываюцца адасобленыя азначэнні: *Выкарыстанне камп'ютэрнай праграмы для мадэлявання і аналізу электронных схем дазваляе атрымаць фаза-частотныя характарыстыкі для гэтых ланцугоў, паказаныя на малюнку 2, і правесці па іх неабходны аналіз* (А.Дасько).

Выкарыстанне пабочных слоў і сказаў у навуковым стылі мае спецыфічныя асаблівасці: яны звычайна паказваюць на спосаб афармлення думак, іх парадак, крыніцу паведамлення. Таму частыя тут пабочныя словы тыпу *такім чынам, напрыклад, іншымі словамі, як бачым, так, па-першае, па-другое* і г.д. Напрыклад: *Такім чынам, у ходзе тэхналагічнага працэсу прасочваецца пэўная заканамернасць, якая заключаецца ў наступным змяненні зыходных хімнасцей загатоўкі* (В.Бабук). Не характэрныя навуковаму маўленню пабочныя словы і сказы, якія выражаюць эмацыянальную ацэнку паведамлення (*на жаль, на ішчасце, як на бяду, на радасць, на здзіўленне і інш*).

Як няцяжка заўважыць, складаныя сказы ў навуковай мове сустракаюцца часцей, чым простыя. Гэта тлумачыцца тым, што

інфармацыйная насычанасць складаных канструкцый значна большая ў параўнанні з простымі за кошт зместавай на-поўненасці, узаемадзеяння розных сродкаў і відаў сувязі, якія рэалізуюць разнастайныя сэнсавыя адносіны паміж часткамі і кампанентамі частак.

З чатырох тыпаў складаных сказаў у навуковых тэкстах часцей выкарыстоўваюцца складаназалежныя, бо пры падпарадка-вальнай сувязі ўзаемаадносіны паміж асобнымі адзінкамі сказа выражаюцца больш дакладна, чым пры злучальнай ці бяз-злучнікавай сувязях: *Зварачныя трансфарматыры маюць роз-нае канструктыўнае афармленне ў залежнасці ад таго, якой з'яўляецца зварачная аперацыя* (М.Касценка, Л.Піятроўскі).

Складаназлучаныя і бяззлучнікавыя канструкцыі тут рэдка-сныя, бо сэнсавыя ўзаемаадносіны і лагічныя сувязі паміж част-камі ў гэтых сказах менш дакладныя. Параўнальна часта выка-рыстоўваюцца ў навуковай мове складаныя сказы з рознымі відамі сувязі, бо ў іх знаходзіць выражэнне зліццё, сувязь, узаемаабумоўленасць думак, з'яў і працэсаў рэчаіснасці, адлюстраваных у натуральнай паслядоўнасці, узаемасувязі і ўзаемазалежнасці: *Стрыжневая выпраменьвальнікі пазбавлены недахопаў пласціністых выпраменьвальнікаў, аднак працуюць яны пры павышаных напорах, пачынаючы з 4 атмасфер; для апрацоўкі вязкіх нафтапрадуктаў неабходна павялічыць коль-касць стрыжняў і ствараць сістэмы па самаачыстцы сапла ад забруджвання* (С. Кукін).

Такім чынам, сінтаксіс навуковай мовы мае спецыфічныя асаблівасці. Для гэтага стылю характэрна неаднолькавая час-тотнасць ужывання некаторых канструкцый, многія з іх ад-розніваюцца асаблівасцямі будовы і выкарыстання. У навуко-вых тэкстах ужываюцца пераважна складаныя сказы, структуры, ускладненыя аднароднымі ці/і адасобленымі членамі сказа, а таксама ўдакладненнямі і ўстаўнымі канструкцыямі.

1. Беларуская граматыка: у 2 ч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – Ч.2: Сінтаксіс.
2. Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка: вучэб. дапам / В. А. Ляшчынская. – Мн.: РІВШ БДУ, 2001.
3. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы: вучэб. дапам. / М. Я. Цікоцкі. – Мінск: Універсітэцкае, 1995.